

Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна –

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
заслужений юрист України

ЕЛЕКТРОННЕ ПРАВОСУДДЯ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Розглянуто систему електронного судочинства.

Ключові слова: правосуддя; електронне судочинство; інформатизація.

Рассмотрена система электронного судопроизводства.

Ключевые слова: правосудие; электронное судопроизводство; информатизация.

The system of the electronic legal proceeding is considered.

Keywords: justice; electronic legal proceeding; informatization.

Правосуддя в Україні – одне з наріжних питань сьогодення, яке формується в нашій державі під прапором періодичних судових реформ, починаючи від набуття незалежності (1991–1996 рр.). Наступні судові реформи (2001–2011 рр.), як і перша, суттєвих результатів та змін у процес вітчизняного судочинства не привнесли, тим більше їх ніхто реально і не очікував на підставі численних законодавчих ініціатив та організаційно-адміністративних заходів, що мали і мають, як правило, формальний та рекламний характер [1–3]. Не дала суттєвих результатів і так звана боротьба із корупцією, в якій часто звинувачують нашу судову систему. Ні Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» 1993 р., ні Закон України «Про боротьбу з корупцією» 1995 р., ні популярний (чи, скоріше, популістський) Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» 2011 р. суттєво не змінили загальну ситуацію щодо здійснення правосуддя – довіра населення до суддівського корпусу та судового процесу, його ефективність та прийняті судами рішення залишаються серйозною суспільною і державною проблемою.

Які ж шляхи в напрямку підвищення якості правосуддя підказує нам науковий аналіз юридичної теорії і практики, досвід країн «західної

демократії» або «східного автократизму», дійсність нарешті? Видається, такі заходи, як примус і покарання можуть мати дієві наслідки тільки у випадку впровадження смертної кари за хабарництво або недобросовісно винесене судове рішення як максимум або відрубання руки (на зразок ще недавньої практики в ісламських країнах за законами шаріату) як мінімум. Очевидно, що у сучасних умовах такі міри сприйматимуться як нецивілізовані, негуманні і тому подібне, хоча їх ефективність сумнів не викликає.

Подальший розвиток сучасної техногенної цивілізації, зокрема, у формі інформаційного суспільства пропонує інший варіант правосуддя – електронний, тобто на базі інформаційних технологій, що містить нині автоматизацію певних судових процедур та спрощення інформування зацікавлених осіб через Інтернет, засоби мобільного зв'язку тощо. Уведено в судову практику засідання он-лайн та їх аудіозапис, електронний документообіг (внутрішній і зовнішній), забезпечено відкритий доступ в Інтернет до інформації на всіх стадіях судового процесу. Таким чином в юриспруденції з'явилися нові поняття – електронне правосуддя, електронне судочинство, електронний суд або суд он-лайн тощо. І головне, що введення цих понять в юриспруденції не має абстрактного характеру, а насамперед є результатом фактичного використання новітніх технологій і їх законодавчого закріплення в галузі судочинства. Унаслідок такої саморегуляції суспільства, коли інформатизація, автоматизація, віртуалізація процесів є невід'ємною складовою всіх сфер життєдіяльності, уже нині можна казати про певні позитивні рухи і в напрямку судової реформи, а саме: підвищення відкритості та доступності судочинства, загальної ефективності та прискорення всіх судових процедур, ускладнення корумпованості та інших негативних явищ, що викликають обурення і формують правовий нігілізм у населення протягом десятиліть.

На жаль, темі електронного правосуддя (судочинства) ще недостатньо приділяють уваги вітчизняні правники. Дуже мало статей у наукових фахових виданнях, уже не кажучи про монографії, коментарі, підручники, дисертації [4–7]. Серед останніх можна зазначити, наприклад, дисертаційні праці І. В. Гавриленка («Процесуальне право в інформаційному суспільстві: загальні тенденції розвитку», Самара, 2009) та Р. Нікітіна («Правове забезпечення використання електронно-інформаційних технологій кримінальному процесі», Владимир, 2005).

Заслужують на увагу ряд публікацій в юридичних газетах (С. Пограничний, М. Бондаренко, О. Головченко) і, звичайно, на різноманітних сайтах в Інтернет (не обов'язково юридичних) [8; 9]. Багато цікавої інформації є на англійських сегментах Інтернет, трапляються запозичені і перекладені на російську та українську мову публікації про електронні суди (e-court) різних країн, у яких судові системи он-лайн уже певний час впроваджені й активно використовуються [10; 11].

* Див., наприклад, статті В. Бринцева, Т. Полякової, О. Тульської, Л. Філатової, С. Круля, А. Абдулвалієва, А. Штейнера, А. Павлушиної, В. Яркової, Л. Ракітіної, А. Гаріфулліної.

Система електронного судочинства є одним з елементів електронного урядування, що нині розглядається як спосіб організації державної влади за допомогою інформаційних мереж, що забезпечує функціонування органів влади в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування з ними громадян, юридичних осіб, неурядових організацій. У цьому контексті електронне судочинство можна визначити як використання у судочинстві сучасних інформаційних технологій. Це передбачає автоматизацію та здійснення он-лайн таких функцій, як подача позовної заяви, додатків до неї і надання відгуків на позови в електронному вигляді, доступ до судових актів, надання «електронних» доказів, розгляд справи он-лайн, розсилка учасникам процесу через Інтернет або через sms-повідомлення інформації щодо поточної справи, функціонування сайтів судів, на яких можна знайти інформацію з конкретного розгляду.

Очевидно, можна вважати новим рівнем розвитку правосуддя стан, коли зал судового засідання обладнаний сучасними технічними засобами, ведеться аудіозапис засідання, є можливість оперативно підготувати судові рішення в електронному вигляді, а відвідувачі суду можуть отримувати всю необхідну інформацію про процес на його порталі та ін. Однак електронне правосуддя виникає тільки тоді, коли всі ці можливості закріплені на законодавчому рівні. Так, у новому КПК України вже передбачено ст. 35 «Автоматизована система документообігу суду» проводити процесуальні дії в електронному форматі [12].

Електронна система судочинства має низку очевидних переваг: своєчасність інформування юристів; економія робочого часу співробітників судів; економія витрат на друк документів тощо. Серед її ключових особливостей на сьогодні треба зазначити такі: електронне заповнення позовних документів; он-лайн консультація з інформації і документів, що використовуються у процесі судочинства; проведення он-лайн засідання; електронні запити та надання електронних копій; можливість використання певної електронної адреси, на яку користувачі системи можуть отримувати інформацію з канцелярії суду або від юристів.

Не зважаючи на всі переваги електронного судочинства, треба зазначити і певні проблемні моменти. Це насамперед досить високий ризик втрати юридично важливої інформації, відсутність «комп'ютерної грамотності» на рівні кваліфікованих користувачів у суддів і співробітників апарату судів (що становить серйозну проблему для людей особливо старшого покоління); розроблення та введення в експлуатацію (що в наших умовах ще більш складна справа) відповідного програмного забезпечення; необхідне технічне оснащення судів. Деякі дослідники відмічають проблему впровадження електронного судочинства через психологічний аспект, адже більшість наших громадян ще надає перевагу традиційному «паперовому» судочинству.

Очевидно, наслідком віртуалізації судового процесу стає доступність судової інформації для широкого кола юридичної спільноти та інших користувачів. Ймовірно, вітчизняні фахівці не поспішають із веденням такої системи – адже осіб, зацікавлених у втаємниченні такої інформації нині мабуть більше, ніж тих, хто міг би нею скористатися. Але

рух часу і технологічні зміни невідворотні, адже багато країн уже давно впровадили і активно користуються ними. Так, свого часу частиною судової системи США став «електронний суд» («e-court»), що забезпечує доступ для отримання інформації про судові справи та іншу визначену законодавством інформацію, пов'язану із судочинством (див., наприклад <http://iapps.courts.state.ny.us/webcivil/ecourtsMain>). З 1998 року для повсякденного впровадження електронного зберігання у всіх федеральних судах США було прийнято систему «Управління справами / Електронний Архів справ» (Case Management / Electronic Case Files (CM/ECF)) для формування загальної інтегрованої системи, яка в свою чергу доповнена системою «Відкритий доступ до судових електронних звітів» (Public Access to Court Electronic Records (PACER) для забезпечення доступу до відповідних файлів в Інтернеті (<http://www.pacer.gov/cmecf/>).

На порталі E-court Australia визначаються етичні принципи електронного судочинства. По-перше, учасники судового процесу (судді, адвокати, юристи) мають бути досвідченими, професійними і безпристрасними. Система електронного судочинства Австралії передбачає, що одночасно протягом шести місяців, які надаються на розгляд кожної справи, може вирішуватися мінімум 2000 справ. Діють окремі підсистеми розгляду судових справ та апеляцій, проведення судових процедур у режимі відеоконференцій за допомогою програми Skype тощо (<http://e-court.au.com>).

Коли говорити про європейські країни, на сьогодні прийнято низку нормативно-правових актів Ради Європи, що сприяють формуванню там електронного судочинства. Це, наприклад: Висновок № 2 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про фінансування та управління судами для забезпечення ефективності судових органів і виконання ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (від 23 листопада 2001 р.); Рекомендація № R (95) 11 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам стосовно відбору, оброблення, подання та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах (від 11 вересня 1995 р.); Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо рентабельності розробки і зміни конструкції судових і юридичних інформаційних систем (від 28 лютого 2011 р.); Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання судових та інших юридичних послуг громадянам з використанням новітніх технологій (від 28 лютого 2011 р.); Рекомендація Rec (2003) 14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про можливість взаємодії інформаційних систем у сфері правосуддя» (від 9 вересня 2003 р.); Рекомендація Rec (2003) 15 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про архівування електронних документів у правовій сфері» (від 9 вересня 2003 р.) тощо.

В Україні теж проводиться ряд заходів щодо організації та запровадження електронного судочинства. Зокрема, запроваджено електронні цифрові підписи, обладнано суди сучасною комп'ютерною технікою та необхідним програмним забезпеченням, про що свідчить звіт за підсумками роботи Державної судової адміністрації України (ДСА) у 2011 р. (див. файл [http://court.gov.ua/userfiles/pidsumki%202011\(1\).doc](http://court.gov.ua/userfiles/pidsumki%202011(1).doc)).

На виконання вимог Закон України «Про судоустрій і статус суддів» в Україні функціонує Єдина база даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень, ведення якої відповідно до Положення про Єдину базу даних, затвердженого постановою Кабінетом Міністрів України від 5 січня 2011 р. № 5, виконує ДСА (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/page>).

Серед прогалин функціонування Єдиної бази даних можна вказати на недосконалість програмного забезпечення, невиконання вимог чинного законодавства суб'єктами владних повноважень щодо реєстрації в ній, оскільки трапляються випадки відмови від реєстрації, мотивовані відсутністю адреси електронної пошти та факсу тощо.

Важливим для розвитку електронного судочинства в Україні є розроблення Міжвідомчою робочою групою ДСА з впровадження електронного судочинства *Концепції електронного суду України (e-court)* та проект відповідних змін до законодавства [18]. Зокрема, Концепція електронного суду передбачає подачу позовів з віддаленого комп'ютера (автоматизованого робочого місця), відправку документів в електронному вигляді, обмін даними про справи та документів між автоматизованими системами різних виробників. У Концепції визначено формат файлу обміну даними по справі (*.xml) та sms-повідомлення, формат файлу при надсиланні документа в електронному вигляді (html-файл, що відповідає стандарту консорціуму W3C специфікації HTML 4.01.), формат квитанції про прийом файлу в електронному вигляді тощо (http://www.kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf).

Очікується, що реалізація проекту «Електронний суд» прискорить обіг інформації та підвищить її якість, у результаті скоротяться терміни розгляду питань, що належать до компетенції судової системи, підвищиться прозорість і доступність українського правосуддя.

Щодо реальних надбань в контексті створення електронного судочинства в Україні, зазначимо, що нині розроблено відповідну нормативно-правову базу, яка визначає порядок використання засобів Інтернет, роботи з електронною поштою, користування персональним комп'ютером, використання комп'ютерних програм, розміщення і постійне оновлення інформації на веб-порталі «Судова влада України» [13–17]. У результаті українські судді вже мають сертифіковані електронні підписи, доступ до мережі Інтернет за технологією ADSL, у судах запроваджено спеціалізоване програмне забезпечення з автоматизації судового документообігу. Усі суди, ДСА, установи та органи судової влади мають можливість використовувати власні сторінки або розміщувати інформацію на веб-порталі «Судова Влада України» за адресою <http://court.gov.ua/>.

Організаційно-технічною базою створення системи електронного судочинства в Україні має стати «Єдина судова інформаційна система» (ЄСІС), яка створюється для формування інформаційного простору судів загальної юрисдикції, ДСА, інших органів та установ судової системи та створення передумов для міжвідомчого обміну інформації (http://court.gov.ua/tu16/info_suddi/conzercia/). Система ЄСІС повинна мати три контури доступу: 1) загальний (доступ до загальнодоступної судової інформації, у тому числі зовнішнім користувачам); 2) відомчий

(доступ працівникам суду та ДСА до службової інформації, що не потребує спеціального захисту з урахуванням вимог постанови Кабінету Міністрів України від 29 березня 2009 р. «Про затвердження Правил забезпечення захисту інформації в інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних системах»); 3) *закритий* (доступ чітко визначеним особам до закритої інформації (містить державну та військову таємницю, тощо). Закритий контур не має фізичного зв'язку з відомчим рівнем та виконується згідно з вимогами законодавчих та нормативно-правових актів з питань захисту інформації).

Через сайт судової влади користувач загального доступу матиме можливості доступу до інформації про судову владу взагалі та окремі організації (зокрема, контактну інформацію, часи прийому, зразки документів та інше); до копій судових рішень в Єдиному державному реєстрі судових рішень; до судової практики, що офіційно публікується Верховним судом України та вищими спеціалізованими судами; до графіків судових засідань.

Користувачем, зареєстрованим на сайті судової влади, може бути будь-хто бажачий. Йому надаються додаткові можливості щодо: 1) отримання повного тексту процесуальних документів по справах, де він є стороною процесу або адвокатом; 2) отримання автоматичного повідомлення (наприклад, електронною поштою) про зміну стану своїх справ та прийняття нових документів по справі; 3) подання в суд позовних заяв та документів з своєї справи в електронному вигляді з використанням електронного цифрового підпису.

Таким чином, ера «електронного правосуддя» в Україні – ще віддалена перспектива, однак перші кроки у створенні електронного судочинства зроблені, і сподіваємось, що невдовзі електронні новації замінять паперову рутину і суттєво полегшать звернення громадян до суду, з одного боку, та зроблять діяльність вітчизняних судів менш корумпованою і більш ефективною – з другого.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : Постанова Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 30. – Ст. 426.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17/page>.
3. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : схвалено Указом Президента України від 10 трав. 2006 р. № 361/2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.
4. Полякова Т. А. Проблемы создания правовых условий внедрения электронного документооборота в сферу судопроизводства и использования электронных документов в качестве доказательств / Т. А. Полякова, О. В. Тульская, Л. В. Филатова // Проблемы правовой информатизации. – 2007. – № 1. – С. 58.

5. Круль С. М. Аналіз програмного забезпечення судової системи України / С. М. Круль // Верховенство права: історія, теорія, практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 22 груд. 2010 р.). – К., 2011. – С. 169–171.
6. Абдулвалиев А. Ф. Предпосылки и перспективы внедрения электронной формы уголовного дела в деятельность судебных органов / А. Ф. Абдулвалиев // Право и политика. – 2013. – № 1. – С. 58–65.
7. Гарифуллина А. Х. Электронный протокол как новый вид доказательства и новый элемент удостоверительного аспекта уголовного судопроизводства / А. Х. Гарифуллина, О. С. Сухарева // Вестник Казанского юрид. ин-та МВД России. – 2012. – № 9. – С. 111–117.
8. Бондаренко М. Судочинство он-лайн: мрія чи реальність? / М. Бондаренко // Правовий тиждень. – 2009. – № 48 (147).
9. Пограничный С. Виртуальный суд: опыт и перспективы / С. Пограничный // Судебно-юридическая газета. – 2009. – № 3(003). – С. 4.
10. Justice and Technology in Europe: How ICT Is Changing the Judicial Business / ed. : M. Fabri, F. Contini. – Alphen aan den Rijn : Kluwer Law Int., 2001. – 365 p.
11. Martinez A. C. E-Justice: Using Information Communication Technologies in the Court System / A. C. Martinez, P. F. Abat. – Hershey : IGI Global, 2009. – 270 p.
12. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.
13. Про затвердження Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 трав. 2006 р. № 740 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/tu21/edrsr/fog/>
14. Про виконання Програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи на 2004-2006 роки і щодо створення Єдиної судової інформаційної системи : Рішення Ради суддів України від 9 лют. 2007 р. № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/basede/ua-ameeut.htm>.
15. Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішення Ради суддів України від 26 листоп. 2012 р. № 30 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.court.gov.ua/969076/Ppasds1/>
16. Інструкція з діловодства в місцевому загальному суді : Наказ Державної судової адміністрації України від 27 черв. 2006 р. № 68 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0860-06>.
17. Концепція галузевої програми інформатизації судів загальної юрисдикції, інших органів та установ судової системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://court.gov.ua/tu16/info_suddi/conzepcia/
18. Концепція електронного суду України / Державне підприємство «Інформаційні судові системи». – К., 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kbs.org.ua/files/koncept_d.pdf.